

śrī-gaura-govindārcana-paddhatiḥ

(bhāgavata-paramahaṁsa-śrī-siddha-kṛṣṇa-dāsa-tāta-pāda-kṛtā)

śrī-kṛṣṇa-caitanyāya namaḥ
śrī-rādhā-kṛṣṇābhyām namaḥ |

nityānandādvaita-caitanyam ekaṁ
tattvaṁ nityālaṅkṛta-brahma-sūtram |
nityair bhaktair nityayā bhakti-devyā
bhātaṁ nitye dhāmi nityaṁ bhajāmaḥ ||1||

nityaiśvārya nitya-nānā-viśeṣo
nitya-śrīko nitya-bhṛtya-prasaṅgaḥ |
nityopāstir nitya-loko'vatu tvāṁ
nityādvaita-brahma-rūpo'pi kṛṣṇaḥ ||2||

vāñchā-kalpa-tarubhyaś ca kṛpā-sindhuhya eva ca |
patitānāṁ pāvanebhyo vaiṣṇavebhyo namo namaḥ ||3||

ādau śrī-kṛṣṇa-svarūpaṁ nirūpyate –

śrī-kṛṣṇas tu svayaṁ rūpo bhedaḥ sarve tato'khilāḥ |
prādurbhūtās tataḥ kṛṣṇa upāsyēsu varaḥ smṛtaḥ ||4||

yathā (padyāvalī 6)—

ambhobhiḥ sthalatām sthalaṁ jaladhitām dhūlilavaḥ śailatām
śailī mṛt-kaṇatām tṛṇaṁ kuliśatām vajraṁ tṛṇa-kṣīnatām |
vahniḥ śītalatām himaṁ vahanatām āyāti yasyecchayā
līlā-durlalitādbhūta-vyasaninaṁ kṛṣṇāya tasmai namaḥ ||5||

tad yathā rāga-vartma-candrikāyām (2.5)—īśvaro'yam ity anusandhāne sati hṛt-kampa-
janaka-sambhrameṇa svīya-bhāvasyātiśaithilyaṁ yat pratipādayati, tadaiśvārya-jñānam | yata
eva yuvāṁ na naḥ sutau sāksāt pradhāna-puruṣeśvarau (BhP 10.85.18) ity ādi vasudevoktiḥ |

kṛṣṇe śuddham abhūt prema yat tu nanda-yaśodayoḥ |
tat prema-lakṣaṇaṁ tatra samyag eva nirūpitam ||7||

īśvaro'yam ity anusandhāne'pi hṛt-kampa-janaka-sambhrama-gandhasyānudgamāt svīya-

bhāvasyātisthairyaṁ yat pratipādayati, tan mādhyaya-jñānam | yathā – vandinas tam upadeva-
gaṇā ye; vādya-gīta-balibhiḥ parivavruḥ [BhP 10.35.21] iti vadyamāna-caraṇaḥ pathi
vṛddhaiḥ [BhP 10.35.22] iti yugala-gītuktiḥ goṣṭham prati gavānayana-samaye brahmendra-
nāradādi-kṛtasya śrī-kṛṣṇa-stuti-gīta-vādya-pūjopahāra-pradāna-pūrvaka-caraṇa-vandanasya
dṛṣṭatve'pi śrīdāma-subalādīnām sakhya-bhāvasyāśaithilyam | tasya tasya śrutatve'pi
vrajābalānām madhura-bhāvasyāśaithilyam | tathaiva vraja-rāja-kṛta-tad-āśvāsana-vākyair
vraješvaryā api nāsti vātsalya-śaithilya-gandho'pi pratyuta dhanyaivāham yasyāyaṁ mama
putraḥ parameśvara iti manasy abhinandane putra-bhāvasya dārḍhyam eva | yathā prakṛtyā
api mātuḥ putrasya pṛthviśvaratve sati tatra putra-bhāvaḥ sphītatayaivāvabhāti | evaṁ dhanyā
eva vyaṁ yeṣāṁ sakhā ca parameśvara iti | yāsāṁ preyān parameśvara iti sakhīnām
preyasīnām ca sva-svabhāva-dārḍhyam eva jñeyam |

kiṁ ca, saṁyoge saty aiśvarya-jñānam na saṁyag avabhāsate, saṁyogasya śaithilyāc
candrātapa-tulyatvāt | virahe tv aiśvarya-jñānam saṁyag evāvabhāsate virahasyauṣṇyāt
sūryātapa-tulyatvāt | tad api hṛt-kampa-sambhramādarādy-abhāvān naiśvarya-jñānam | yad
uktam—

mṛgayur iva kapīndram vivyadhe lubdha-dharmā
striyam akṛta virūpām stri-jitaḥ kāma-yānām |
balim api balim attvāveṣṭayad dhvāṅkṣa-vad yas
tad alam asita-sakhyair dustyajas tat-kathārthaḥ || [BhP 10.47.17]

tatra vrajaukasām govardhana-dhāraṇāt pūrvam kṛṣṇa īśvara iti jñānam nāsīt | govardhana-
dhāraṇa-varuṇa-loka-gamanānantaram tu kṛṣṇo'yaṁ īśvara eveti jñāne'py ukta-prakāreṇa
śuddham mādhyaya-jñānam eva pūrṇam | varuṇa-vakyeṇoddhava-vākyena ca sāḅṣād īśvara-
jñānatve'pi yuvām na naḥ sutāv iti vasudeva-vākyavad vraješvarasya na me putraḥ kṛṣṇa iti
manasy api manāg api noktiḥ śruyate iti | tasmād vraja-sthānām sarvathaiva śuddham eva
mādhyaya-jñānam pūrṇam | purasthānām tu aiśvarya-jñāna-miśram mādhyaya-jñāna-
pūrṇam |

aiśvaryaṁ mathurāyām tu kṛṣṇaḥ prakāṣayaty alam |
na mādhyayaṁ tu tatrāsyā purāṇeṣv eva niścayaḥ ||9||

aiśvaryaṁ tu nara-līlātvānapekṣitatve, satīśvaratvāviṣkāra eva | yathā mātā-pitarau praty
aiśvaryaṁ darśayitvā—

etad vām darśitam rūpaṁ
prāg-janma-smaraṇāya me |
nānyathā mad-bhavaṁ jñānam
martya-liṅgena jāyate ||10|| [BhP 10.3.44]ity uktam iti ||

śrī-kṛṣṇo mathurāyām vai jānāty ātmānam īśvaram |

yathā tatraiva—[pure vasudeva-nandanah kṛṣṇo'yam īśvara eva](#) iti |

maheśvaryasya sattve'pi tasyāpy āchhādakam bhṛśam |
sva-mādhuryam vraje kṛṣṇah sadā prakatayaty alam ||11||

mādhurya-lakṣaṇam vraje sadā mādhurya-prakaṭanam ca | yathā tatraiva—mahaiśvaryasya mahaiśvaryasya dyotane vādyotane ca nara-līlatvānatikramo mādhuryam. yathā pūtanā prāṇahāritve'pi stana cūṣaṇa lakṣaṇa nara-bāla-līlatvam eva. mahā kaṭhora śakata sphoṭane'py ati sukumāra caraṇa traimāsikyottāna-śāyi bālālī latvam. mahā dirgha dāmāśakya bandhatve'pi māṭṭr bhīti vaiklavyam. brahma baladevādi mohane'pi sarvajñatve'pi vatsacāraṇa līlatvam. tathā aiśvarya sattva eva tasyādyotane dadhi payas cauryam gopa-strī lāmpatyādikam. aiśvarya rahita kevala naralīlatvena maugdhyam eva mādhuryam ity ukteḥ krīḍā capala prākṛta nara-bālakeṣv api maugdhyam, mādhuryam iti tathā na nirvācyam iti |

īśvaratvena jānāti naiva kṛṣṇo vraje svakam |
jānāti svam sa tatraiva sutatvena vrajeśayoḥ ||12||

yathā tatraiva (2.6)—

nanu, nanda-nandanah śrī-kṛṣṇah svam īśvaratvena vraje jānāti na vā? yadi taj jānāti tadā dāma-bandhanādi-līlayām māṭṭr-bhīti-hetukāśru-pātādikam na ghaṭate | tad-ādikam anukaraṇam eveti vyākhyā tu manda-matīnām eva, na tv abhijña-bhaktānām | tathā vyākhyānasyābhijña-sammatatve—

[gopy ādade tvayi kṛtāgasi dāma tāvad](#)
[yā te daśāśru-kalilāñjana-sambhramākṣam |](#)
[vaktram niliya bhaya-bhāvanayā sthitasya](#)
[sa mām vimohayati bhīr api yad bibheti || \[BhP 1.8.31\]](#)

ity uktavyām kuntyām mohō naiva varṇyeta | tathā hi [bhīr api yad bibheti](#) ity uktyaiva kuntyā atraiśvarya jñānam vyaktī-bhūtam [bhaya-bhāvanayā sthitasya](#) ity antar-bhayasya ca tayā satyatvam evābhimatam. anukaraṇa mātratve jñāte tasyā mohō na sambhaved iti jñeyam. yadi ca svamīśvaratvena na jānāti tadā tasya nitya jñānānanda ghanasya nitya jñānāvaraṇam kena kṛtam iti?

tatrocyate—yathā saṁsāra-bandhe nipātya duḥkham evānubhāvayitum māyā-vṛttir avidyā jīvanām jñānam āvṛṇoti, yathā ca mahā madhura śrī kṛṣṇa līlā sukham anubhāvayitum guṇātītānām śrī kṛṣṇa parivārāṇām vrajeśvaryādīnām jñānam cic chakti-vṛttir yoga-māyāivāvṛṇoti, tathāiva śrī kṛṣṇam ānanda svarūpam apy ānandātīśayam anubhāvayitum cic chakti sāra vṛttīḥ premaiva tasya jñānam āvṛṇoti. premṇas tu tat svarūpa-śaktitvāt tena tasya vyāpter na doṣah. yathā hy avidyā sva vṛttyā matayā jīvaṁ duḥkhayitum eva badhnāti, yathā daṇḍanīya janasya gātra-bandhanam rajju nigadādinā mānanīya janasyāpi gātra-

bandhanam anargha sugandha sūkṣma kañcukoṣṇīṣādinā, iti avidyādhīno jīvo duḥkhī, premādhīnaḥ kṛṣṇo'ti sukhī. kṛṣṇasya premāvaraṇa svarūpaḥ sukha viśeṣa bhoga eva mantavyaḥ, yathā bhṛṅgasya kamalako ṣāvaraṇa rūpaḥ | ataevoktaṁ [nāpaiṣi nātha hṛdayāmburuhāt svapuṁsām](#) [BhP 3.9.5] iti, [praṇaya-rasanayā dhṛtānghri-padme](#) [BhP 11.3.55] iti ca | kiṁ ca yathāivāvidyayā svatāratamyē jñānāvaraṇa tāratamyāt jīvasya pañca-vidha kleśa tāratamyam vidhīyate, tathāiva premnāpi sva-tāratamyena jñānaiśvaryādy-āvaraṇa tāratamyāt sva viśayāśrayayor ananta prakāram sukha tāratamyam vidhīyate iti. tatra kevala premā śrī yaśodādi niāṭhaḥ sva viśayāśrayau mamatā rasanayā nibadhya paraspara vaśībhūtau vidhāya jñānaiśvaryādikam āvṛtya yathādhikam sukhayati na tathā devakyādi niṣṭho jñānaiśvaryā miśra iti. tasmāt tāsām vrajeśvaryādīnām sannidhau tad vātsalyādi prema mugdhaḥ śrī kṛṣṇaḥ svam īśvaratvena naiva jānāti. yat tu nānā dānava dāvānalādy-utpātāgama kāle tasya sārva-jñām dṛṣṭam tat khalu tat tat premī parijana pālana prayojanikayā līlā-śaktyaiva sphūritam jñeyam | kiṁ ca maugdhyā-samaye'pi tasya sādḥaka-bhakta-paricaryādi-grahaṇe sārva-jñyam acintya-śakti-siddham iti prak pratipāditam iti |

yathā [brahma-samhitāyām](#) (5.48)—

[ānanda-cinmaya-rasa-pratibhāvitābhis](#)
[tābhir ya eva nija-rūpatayā kalābhiḥ |](#)
[goloka eva nivasaty akhilātma-bhūto](#)
[govindam ādi-puruṣam tam aham bhajāmi ||](#)

ṭikāyām—ānandeti brahmaṇaḥ stutiḥ | śrī-kṛṣṇasya yat sac-cid-ānanda-svarūpatvam tatra ye ānanda-cin-mayā ānandānubhava-mayā rasās taiḥ pratibhāvitābhis tataḥ pṛthaktvenāvirbhāvitābhiḥ | [hlādinī sandinī samvit tvayy ekā guṇa-samśraye](#) iti [vaiṣṇavāt](#) | yad vā, ānanda-cin-mayair aprākṛtaiḥ prema-rūpair ity arthaḥ | rasaiḥ śṛṅgāraiḥ pratibhāvitābhiḥ | ādau tābhir bhāvitāḥ paścāt tā api svena bhāvitā bhāva-yuktī-kṛtā iti parampara-bhāva-niṣṭhatvam prati-śabda-balād vyākhyātam | nija-svarūpatayābhiḥ svarūpa-bhūtābhiḥ śaktibhir ity arthaḥ | [parāsyā śaktir bahudhaiva śrūyate svābhāviki jñāna-bala-kriyā ca](#) [śvet.u. 6.8] iti śruteḥ | [viṣṇu-śaktiḥ parā proktā](#) iti, [hlādinī sandhinī](#) ity ādi viṣṇu-purāṇac ca |

kalābhiḥ iti karaṇa-padam śṛṅgāropayoginībhis catuḥṣaṣṭi-kalābhir nivasati nirantaram vihartum ity arthaḥ | akhilātma-bhūto'khaṇḍa-paramātmākāraḥ san goloke mahā-vaikuṇṭhoparitanē kṛṣṇa-loke tathā prapañcāntarvarti-bhūloka-sṭhe gokule'khilānām sarveśam ātma-bhūto jīvanībhūto mānuṣākāra ity arthaḥ | goloka-śabdasya ubhayatraiva pravṛtti-darśanāt | yad uktaṁ brahma-samhitāyām—[goloka-nāmni nija-dhāmni tale ca tasya devi maheśa-hari-dhāmasu](#) ity ādi |

tathā hari-vamśe goloka-śabda iti kramaṇa jñeyam—

[gavām eva tu yo loko durāroho hi sā gatiḥ ||](#)
[sa tu lokas tvayā kṛṣṇa sīdamānaḥ kṛtātmanā |](#)
[dhṛto dhṛtimatā vīra nighantopdadravān gavām ||](#) [HV 2.19.29-35] iti |

rakṣita iti śeṣaḥ | goloka-śabdasyobhaya-vācivte'pi durāroho hi sā gatiḥ ity anena
golokasyotkarṣaḥ sūcitaḥ | goloka eva iti eva-kāro vaikunṭhāntara-vyavartakaḥ |

atha prapañcāgocara-līlāspadasya vṛndāvana-prakāśasya nityatve pramaṇāni darśyate | yathā
rudra-yāmale –

vīthyām vīthyām nivāso'dhara-madhu-suvacas tatra santānakānām
eke rākendu-kotyā upaviśada-kāras teṣu caike kamante |
rāme rātrer virāme samudita-tapana-dyoti-sindhūpameyā
ratnāṅgānām survarṇācīta-mukura-rucas tebhya eke drumendrāḥ ||15||

yat kusumaṁ yadā mṛgyaṁ yat phalaṁ ca varānane |
ta tad eva prasūyante vṛndāvana-sura-drumāḥ ||16||

arthaś ca— he adhara-madhu-suvacaḥ ! adhara-madhu-tulyāni suvacāmsi yasyās tathābhūte
gauri ! tatra śrī-vṛndāvane ratnāṅgānām santānakānām madhye eke drumendrā rākendu-
kotyā upaviśada-karāḥ | he rāme ! teṣu ca santānakeṣu eke rātrer virāme samudita-tapana-
dyoti-sindhūpameyā kamante virājante | tebhyas tān apy atikramya eke kamante |
kathambhūtāḥ ? suvarṇācīta-mukura-ruca iti | tatra ca yadā yat kusumaṁ mṛgyaṁ bhavati,
phalaṁ vā tad eva vṛndāvana-sura-drumā eva prasūyante | evaṁ nārada-pañcarātre ca śruti-
vidyā-saṁvāde—

aho vṛndāvanaṁ tatra keli-vṛndāvanāni ca |
vṛkṣāḥ kalpa-drumāś caiva cintāmaṇi-mayī sthālī ||17||
krīḍā-vihaṅga-lakṣaṁ ca surabhīnām anekāṣaḥ |
nānā-citra-vicitra-śrī-rāmsa-maṇḍala-bhūmayāḥ ||18||
keli-kuñja-nikuñjāni nānā-saukhya-sthālāni ca |
prācīra-cchatra-ratnāni kalāḥ śeṣasya bhānty aho ||19||
yac-chiro-ratna-vṛndānāma-tulya-dyuti-vaibhavam |
brahmaiva rājate tatra rūpaṁ ko vaktum arhati ||20|| iti |

evaṁ ca prapañcāprapañca-gocarayor api līlayoḥ saviśeṣayor eva nityatvaṁ vyavasthāpitam
iti |

vayasa dvididhatve'pi sarva-bhakti-rasāśrayaḥ |
dharmī kiśora evātra nitya-nānā-vilāsavān ||21|| (Brs 2.1.63)

sarva-sal-lakṣaṇānvito yathā śrī-hari-bhakti-rasāmṛta-sindhau (2.1.47-49)—
tanau guṇottham aṅkottham iti sal-lakṣaṇaṁ dvidhā |

tatra guṇottham –

guṇottham syād guṇair yogo raktatā-tuṅgatādibhiḥ ||22||

yathā—

rāgaḥ saptasu hanta ṣaṭsv api śiśor aṅgeṣv alam tuṅgatā
visāras triṣu kharvatā triṣu tathā gambhīratā ca triṣu |
dairghyam pañcasu kim ca pañcasu sakhe samprekṣyate sūkṣmatā
dvātrimśad-vara-lakṣaṇaḥ katham asau gopeṣu sambhāvyaṭe ||23||

asyārthaḥ—rāga iti śrīmad-vrajeśvaram prati kasyacit savayaso gopasya vākyaṃ idam |
saptasu—netrānta-pāda-kara-tala-tālv-adharoṣṭha-jihvā-nakheṣu | ṣaṭsu—vakṣaḥ-skandha-
nakha-nāsā-kaṭi-mukheṣu | triṣu—kaṭi-lalāta-vakṣaḥsu | kecit kaṭi-sthāne śiraḥ paṭhanti |
punas triṣu—grīvā-jaṅghā-mehaneṣu | punaḥ pañcasu—tvak-keśāṅguli-parva-danta-romasu |
tathā tathaiḥ mahā-puruṣa-lakṣaṇe sāmudrika-prasiddheḥ | dvātrimśad-varāṇi tat-tal-
lakṣaṇebhyo gopebhyo'nyebhyo'pi śreṣṭhāni lakṣaṇāni yasya sa gopeṣu katham iti bhagavad-
avatārādīṣv apy etādṛṣatvāśravaṇād iti bhāvaḥ iti |

aṅkottham –

rekhamayam rathāṅgādi syād aṅkottham karādiṣu ||24||

yathā śrī-govinda-līlāmṛte—

śaṅkhārdhendū-yavāṅkuśair ari-gadā-cchatra-dhvaja-svastikair
yūpābjāsi-halair dhanuḥ-pavi-gaṭaiḥ śrī-vṛkṣa-mīneṣubhiḥ |
nandy-āvarta-cayais tathāṅguli-gatai rekhā-mayair lakṣaṇair
bhātaḥ śrī-puruṣottamatva-gamakair jānīhi rekhāṅkitaiḥ ||25||

cakrārdhendū-yavāṣṭakoṇakalasaīś chatra-trikoṇāmbaraīś
cāpa-svastika-vajra-goṣpada-darair mīnordhva-rekhāṅkuśaiḥ |
ambhoja-dhvaja-pañcajāmba-phalaiḥ sal-lakṣaṇair aṅkitam
jīyāc chrī-puruṣottamatva-gamakaiḥ śrī-kṛṣṇa-pāda-dvayam ||26|| iti |

yathā śrī-rūpa-cintāmaṇau—

candrārdham kalasam trikoṇa-dhanuṣi kham goṣpadam proṣṭhikām
śaṅkham savya-pade'tha dakṣiṇa-pade koṇāṣṭakam svastikam |
cakram cchatra-yavāṅkuśam dhvaja-pavi-jambūrdhva-rekhāmbujam
bibhrānam harim ūnavimśati-mahā-lakṣmārcitāṅghrim bhaje ||27|| iti |

dhvajādīnām dhāraṇa-sthānam prayojanam coktam skānde—

dakṣiṇasya pado'ṅguṣṭha-mūle cakram bibharti ajaḥ |
tatra namra-janasyāri-ṣaḍ-varga-cchedanāya saḥ ||28||
madhyamāṅguli-mūle tu dhatte kamalam acyutaḥ |
dhyātṛ-citta-dvirephāṇām lobhanāyātisobhanaḥ ||29||
padmasyādho dhvajam dhatte sarvānārtha-jaya-dhvajam |

kaniṣṭhā-mūlato vajraṁ bhakta-pāp-adri-bhedanam ||30||
pārṣṇi-madhye'ṅkuṣaṁ bhakti-cittebha-vaśa-kāraṇam |
bhoga-sampan-mayaṁ dhatte yavam aṅguṣṭha-parvaṇi |
vajraṁ vai dakṣiṇe pārśve aṅkuśo vai tad-agrataḥ ||31|| iti |

tatraiva skānde kṛṣṇam adhikṛtyoktatvāt kaniṣṭhā-mūle'ṅkuśas tat-tale vajram ity āhuh
sāmpradāyikāḥ | pārṣṇāv aṅkuśas tu nārāyaṇāder jñeyaḥ | tad eva cakra-dhvaja-kalasa-
vajraṅkuśa-yavā iti ṣaṭ-cihnāni kṛṣṇasya dakṣiṇa-carane'nyāny api cihnāni vaiṣṇava-toṣaṇīm
dṛṣṭvā likhyante--aṅguṣṭha

atha dhīra-lalita-nāyako yathā śrī-bhakti-rasāmṛta-sindhau (2.1.230)—

vidagdho nava-tāruṇyaḥ parihāsa-viśāradaḥ |
nīscinto dhīra-lalitaḥ syāt prāyaḥ preyaśi-vaśaḥ ||32||

yathā --

vācā sūcita-śarvarī-rati-kalā-prāgalbhyayā rādhikām
vrīḍā-kuñcita-locanām viracayann agre sakhīnām asau |
tad-vakṣo-ruha-citra-keli-makarī-pāṇḍitya-pāram gataḥ
kaiśoram saphalī-karoti kalayan kuñje vihāram hariḥ ||33||

atha śeṣa-kaiśoram (brs 2.1.327-375)—

pūrvato'py adhikotkarṣaṁ bādham aṅgāni bibhrati |
tri-vali-vyaktir ity ādyam kaiśore carame sati ||34||

yathā –

marakata-girer gaṇḍa-grāva-prabhā-hara-rakṣasam
śata-makha-maṇi-stambhārambha-pramāthi-bhuja-dvayam |
tanu-taraṇijā-vīci-cchāyā-vidāmbi-bali-trayam
madana-kadalī-sādhiṣṭhoruṁ smarāmy asurāntakam ||35||

tan-mādhuryam, yathā –

daśārdha-śara-mādhurī-damana-dakṣayāṅga-śriyā
vidhūnita-vadhū-dhṛtiṁ varakalā-vilāsāspadam |
dṛg-añcala-camatkṛti-kṣapita-khañjarīta-dyutiṁ
sphurat-taruṇimodgamam taruṇi paśya pītāmbaram ||36||

idam eva hareḥ prājñair nava-yauvanam ucyate |
atra gokula-devīnām bhāva-sarvasva-śālītā |
abhūta-pūrva-kandarpa-tantra-līlotsavādayaḥ ||37||

yathā –

kāntābhiḥ kalahāyate kvacid ayaṁ kandarpa-lekhān kvacit
kīrair arpayati kvacid vitanute krīḍābhisārodyamam |
sakhyā bhedayati kvacit smara-kalā-ṣaḍguṇyavān īhate
sandhim kvāpy anuśāsti kuñja-nṛpatiḥ śṛṅgāra-rājyottamam ||38||

tan-mohanatā, yathā –

karṇākarni sakhī-janena vijane dūtī-stuti-prakriyā
patyur vañcana-cāturī guṇanikā kuṇḍa-prayāṇ niśi |
vādhiryam guru-vāci veṇu-virutāv utkarṇateti vratān
kaiśoreṇa tavādyā kṛṣṇa gurunā gaurī-gaṇaḥ paṭhyate ||39||

netuḥ svarūpam evoktam kaiśoram iha yadyapi |
nānākṛti-prakaṭanāt tathāpy uddīpanam matam ||40||
bālye'pi nava-tāruṇya-prākāṭyam kvacit |
tan nātirasa-vāhitvān na rasajñair udāhṛtam ||41||

atha saundaryam –

bhavet saundaryam aṅgānām sanniveśo yathocitam ||42||

yathā –

mukham te dīrghākṣam marakata-taṭī-pīvaram uro
bhujā-dvandvam stambha-dyuti-suvalitam pārśva-yugalam |
parikṣiṇo madhyaḥ prathima-laharī-hāri jaghanam
na kasyāḥ kaṁsāre harati hṛdayam paṅkaja-dṛśaḥ ||43||

atha rūpam –

vibhūṣaṇam vibhūṣyam syād yena tad rūpam ucyate ||44||

yathā –

kṛṣṇasya maṇḍana-tatir maṇi-kuṇḍalādyā
nītāṅga-saṅgatim alaṅkṛtaye varāṅgi |
śaktā babhūva na manāg api tad-vidhāne
sā pratyuta svayam analpam alaṅkṛtāsīt ||45||

atha mṛdutā –

mṛdutā komalasyāpi saṁsparśāsahatocyate ||46||

yathā –

ahaha navāmbuda-kānter amuṣya sukumāratā kumārasya |
api nava-pallava-saṅgād aṅgāny aparajya śīryanti ||47||
ye nāyaka-prakarāṇe vācikā mānasās tathā |

guṇāḥ proktānta evātra jñeyā uddīpanā budhaḥ ||48||

ceṣṭā –

ceṣṭā rāsādi-lilāḥ syus tathā duṣṭa-vadhādayaḥ ||49||

tatra rāso, yathā –

nṛtyad-gopa-nitambinī-kṛta-parīrambhasya rambhādibhir
gīrvāṇibhir anaṅga-raṅga-vivaśam sandṛśyamāna-śriyaḥ |
krīḍā-tāṇḍava-pañḍitasya paritaḥ śrī-puṇḍarikākṣa te
rāsārambha-rasārthino madhurimā cetāmsi naḥ karṣati ||50||

atha prasādhanam --

kathitam vasanākālpa-maṇḍanādyam prasādhanam ||51||

tatra vasanam –

navārka-raśmi-kāśmīra-harītālādi-sannibham
yugam catuṣkam bhūyiṣṭham vasanam tri-vidham hareḥ ||52||

tatra yugam –

paridhānam sa-samvyānam yuga-rūpam udīritam ||53||

yathā stavāvalyām mukundāṣṭake (3) –

kanaka-nivaha-śobhānandi pītam nitambe
tad-upari navaraktam vastram ittham dadhānaḥ |
priyam iva kila varṇam rāga-yuktam priyāyāḥ
praṇayatu mama netrābhīṣṭa-pūrtim mukundaḥ ||54||

catuṣkam –

catuṣkam kañcukoṣṇīṣa-tunda-bandhāntarīyakam ||55||

yathā –

smerāsyāḥ parihita-pāṭalāmbara-śrīś
channāṅgaḥ puraṭa-rucoru-kañcakena |
uṣṇīṣam dadhad aruṇam dhaṭim ca citrāḥ
kañsārīr vahati mahotsave mudam naḥ ||56||

bhūyiṣṭham –

khaṇḍitākhaṇḍitam bhūri naṭa-veśa-kriyocitam |
aneka-varṇam vasanam bhūyiṣṭham kathitam budhaiḥ ||57||

yathā –

akhaṇḍita-vikhaṇḍitaiḥ sita-piśaṅga-nīlāruṇaiḥ
paṭaiḥ kṛta-yathocita-prakāṣa-sanniveśojjvalaḥ |
ayaṁ karabha-rāṭ-prabhaḥ pracura-raṅga-śṛṅgāritāḥ
karoti karabhoru me ghana-rucir mudam mādhaveḥ ||58||

atha ākalpaḥ –

keśa-bandhanam ālepo mālā-citra-viśeṣakaḥ |
tāmbūla-keli-padmādir ākalpaḥ parikīrtitaḥ ||59||

jūṭaḥ—

syāj jūṭaḥ kavari cūḍā veṇī ca kaca-bandhanam |
pāṇḍuraḥ karburāḥ pīta ity ālepaḥ tridhā mataḥ ||60||

mālā—

mālā tridhā vaijayantī ratna-mālā vana-srajaḥ |

ṭikā | vaijayantī pañca-varṇa-mayī, jānu-paryanta-lambitā ca | vana-mālā patra-puṣpa-mayī
pāda-paryanta-lambitā ca |

asyā vaikakṣakāpīḍa-prālabhādya bhidā matāḥ ||61||
makarī-patra-bhaṅgāḍhyaṁ citraṁ pīta-sitāruṇam |
tathā viśeṣako'pi syād anyad ūhyaṁ svayaṁ budhaiḥ ||62||

yathā –

tāmbūla-sphurad-ānanendur amalāṁ dharmillam ullāsayan
bhakti-ccheda-lasat-sughrṣṭa-ghuṣṇālepa-śriyā peśalaḥ |
tuṅgoraḥ-sthala-piṅgala-srag alika-bhrājiṣṇu-patrāṅguliḥ
śyāmāṅga-dyutir adya me sakhi dṛṣor dugdhe mudam mādhaveḥ ||63||

atha maṇḍanam –

kīrtāṁ kuṇḍale hāraś catuṣkī valayormayaḥ |
keyūra-nūpurādyāṁ ca ratna-maṇḍanam ucyate ||64||

yathā –

kāñcī citrā mukuṭam atulāṁ kuṇḍale hāri-hīre
hāras tāro valayam amalāṁ candrā-cāruś catuṣkī |
ramyā cormir madhurima-pūre nūpure cety aghārer
aṅgair evābharaṇa-paṭalī bhūṣitā dogdhi bhūṣām ||65||

kusumādi-kṛtāṁ cedam vanya-maṇḍanam īritam |
dhātu-klptaṁ tilakam patra-bhaṅga-latādikam ||66||

atha smitam, yathā kṛṣṇa-karṇāmṛte (99) --

akhaṇḍa-nirvāṇa-rasa-pravāhair
vikhaṇḍitāśeṣa-rasāntarāṇi |
ayantritodvānta-sudhārṇavāni
jayanti śītāni tava smitāni ||67||

atha aṅga-saurabham, yathā –

parimala-sarid eṣā yad vahantī samantāt
pulakayati vapur naḥ kāpy apūrvā munīnām |
madhu-ripur uparāge tad-vinodāya manye
kuru-bhuvam anavadyāmoda-sindhur viveśa ||68||

atha vaṁśaḥ –

dhyānam balāt paramahaṁsa-kulasya bhindan
nindan sudhā-madhurimāṇam adhīra-dharmā |
kandarpa-śāsana-dhurām muhur eṣa śaṁsan
vaṁśī-dhvanir jayati kaṁsa-nisūdanasya ||69||

eṣa tridhā bhaved veṇu-muralī-vaṁśikety api ||70||

tatra veṇuḥ –

pārikākhyo bhaved veṇur dvādaśāṅguler dairghya-bhāk ||71||

muralī –

hasta-dvayam itāyāmā mukha-randhra-samanvitā |
catuḥ-svara-cchidra-yuktā muralī cāru-nādinā ||72||

vaṁśī –

ardhāṅgulāntaronmānam tārādi-vivarāṣṭakam |
tataḥ sārḍhāṅgulād yatra mukha-randhram tathāṅgulam ||73||
śiro vedāṅgulam puccham try-aṅgulam sā tu vaṁśikā |
nava-randhrā smṛtā sapta-daśāṅgula-mitā budhaiḥ ||74||
daśāṅgulāntarā syāc cet sā tāra-mukha-randhrayoḥ |
mahānandeti vyākhyātā tathā saṁmohinīti ca ||75||
bhavet sūryāntarā sā cet tata ākarṣiṇī matā |
ānandinī tadā vaṁśī bhaved indrāntarā yadi ||76||
gopānām vallabhā seyam vaṁśulīti ca viśrutā |
kramān maṇimayī haimī vaiṇavīti tridhā ca sā ||77||

atha śṛṅgam –

śṛṅgam tu gavalam hema-nibaddhāgrima-pāścimam |
ratna-jāla-sphuran-madhyam mandra-ghoṣābhidham smṛtam ||78||

yathā –

tārāvalī veṇu-bhujaṅgamena
tārāvalilā-garalena daṣṭā |
viṣāṇikā-nāda-payo nipīya
viṣāṇi kāmam̐ dvi-guṇī-cakāra ||79||

atha nūpuram̐, yathā –

agha-mardanasya sakhi nūpura-dhvanim̐
niśamayya sambhṛta-gabhīra-sambhramā |
aham̐ ikṣaṇottaralitāpi nābhavam̐
bahir adya hanta guravaḥ puraḥ sthitāḥ ||80||

athāsya dāsāḥ (brs 3.2.16-18)

dāsās tu praśritās tasya nideśa-vaśa-vartiṇaḥ |
viśvastāḥ prabhutā-jñāna-vinamrita-dhiyaś ca te ||81||
caturdhāmī adhikṛtāsrita-pāriṣad-ānurāgāḥ ||82||

atha anugāḥ (brs 3.2.38)—

sarvadā paricaryāsu prabhor āsakta-cetasāḥ |
purasthās ca vrajasthās cety ucyate anugā dvidhā ||83||

atha vrajasthāḥ (brs 3.2.41-53)—

raktakaḥ patrakaḥ patrī madhukaṇṭho madhuvrataḥ |
rasāla-suvilāsās ca premakando marandakaḥ ||84||
ānandaś candrahāsaś ca payodo vakulas tathā |
rasadaḥ śāradādyās ca vrajasthā anugā matāḥ ||85||

eṣām rūpam̐, yathā –

maṇi-maya-vara-maṇḍanojjvalāṅgān
puraṭa-javā-madhuliṭ-paṭīra-bhāsaḥ |
nija-vapur-anurūpa-divya-vastrān
vraja-pati-nandana-kiṅkarān namāmi ||86||

sevā, yathā –

drutaṁ kuru pariṣkṛtaṁ bakula pīta-paṭṭāmśukam̐
varair agurubhir jalam̐ racaya vāsitaṁ vārīda |
rasāla parikalpayor agalatādair vīṭikāḥ
parāga-paṭalī gavām̐ diśam̐ arundha paurandarim̐ ||87||

vrajānugeṣu sarveṣu varīyān raktako mataḥ ||88||

asya rūpaṁ, yathā –

ramya-piṅga-ṣaṭam aṅga-rociṣā
kharvitoru-śata-parvikā-rucam |
suṣṭhu goṣṭha-yuvarāja-sevinam
rakta-kaṅṭham anuyāmi raktakam ||89||

bhaktiḥ, yathā –

girivara-bhṛti bhartṛ-dārake'smin
vraja-yuvarājatayā gate prasiddhim |
śṛṅgu rasada sadā padābhisevā-
paṭṭimaratā ratir uttamā mamāstu ||90||

dhūryo dhīras ca vīras ca tridhā pāriṣad-ādikaḥ ||91||

tatra dhūryaḥ –

kṛṣṇe'sya preyasī-varge dāsādaḥ ca yathāyatham |
yaḥ prītim tanute bhaktaḥ sa dhūrya iha kīrtyate ||92||

atha dhīraḥ –

āśritya preyasīm asya nātisevāparō'pi yaḥ |
tasya prasāda-pātraṁ syān mukhyaṁ dhīraḥ sa ucyate ||93||

yathā –

kam api pṛthag-anuccair nācarāmi prayatnam
yadukula-kamalārka tvat-prasāda-śriye'pi |
samajani nanu devyāḥ pārijātārcitāyāḥ
parijana-nikhilāntaḥ-pātinī me yad-ākhyā ||94||

atha vīraḥ –

kṛpām tasya samāśritya prauḍhām nānyam apekṣate |
atulām yo vahana kṛṣṇe prītim vīraḥ sa ucyate ||95||

atha tad-vayasyāḥ (brs 3.3.8, 10, 16-17, 21-52)

rūpa-veṣa-guṇādyais tu samāḥ samyag-ayantritāḥ |
viśrambha-sambhṛtātmāno vayasyās tasya kīrtitāḥ ||8||
te pura-vraja-sambandhād dvi-vidhāḥ prāya īritāḥ ||10||
atha vraja-sambandhinaḥ –

kṣaṇādarśanato dīnāḥ sadā saha-vihāriṇaḥ |
tad-eka-jīvitāḥ proktā vayasyā vraja-vāsinaḥ |
ataḥ sarva-vayasyeṣu pradhānatvaṁ bhajanty amī ||16||

eṣām rūpam, yathā –
balānuja-sadṛg-varo-guṇa-vilāsa-veṣa-śriyaḥ
priyaṅkaraṇa-vallakī-dala-viṣāṇa-veṅv-aṅkitāḥ |
mahendra-maṇi-hāṭaka-sphaṭika-padma-rāga-tviṣaḥ
sadā praṇaya-śālināḥ saha-carā hareḥ pāntu vaḥ ||17||

suhṛdaś ca sakhāyaś ca tathā priya-sakhāḥ pare |
priya-narma-vayasyaś cety uktā goṣṭhe catur-vidhāḥ ||21||

tatra suhṛdaḥ –
vātsalya-gandhi-sakhyām tu kiñcit te vayasādhikāḥ |
sāyudhās tasya duṣṭebhyaḥ sadā rakṣā-parāyaṇāḥ ||22||
subhadra-maṇḍalībhadrā-bhadravardhana-gobhaṭāḥ |
yakṣendrabhaṭa-bhadrāṅga-vīrabhadrā mahā-guṇāḥ |
vijayo balabhadrādyāḥ suhṛdaś tasya kīrtitāḥ ||23||

eṣām sakhyām, yathā –
dhunvan dhāvasi maṇḍalāgram amalām tvam maṇḍalībhadrā kim
gurvīm nārya gadām grhāṇa vijaya kṣobham vṛthā mā kṛthāḥ |
śaktim na kṣipa bhadravardhana puro govardhanam gāhate
garjann eṣa ghano balī na tu balīvardākṛtir dānavaḥ ||24||

suhṛtsu maṇḍalībhadrā-balabhadrau kilottamau ||25||

atra maṇḍalībhadrasya rūpam, yathā --
pāṭala-pāṭala-sad-aṅgo lakṣṭa-karaḥ śekhara śikhaṇḍena |
dyuti-maṇḍalī-mali-nibhām bhāti dadhan maṇḍalībhadrāḥ ||26||

asya sakhyām, yathā –
vana-bhramaṇa-kelibhir gurubhir ahni khinnīkṛtāḥ
sukham svapitu naḥ suhṛd vraja-niśānta-madhye niśi |
aham śirasi mardanam mṛdu karomi karṇe kathām
tvam asya visṛjann alam subala sakthinī lālaya ||27||

baladevasya rūpam, yathā –
gaṇḍāntaḥ-sphurad-eka-kuṇḍalam ali-cchannāvataṃsotpalam
kastūrī-kṛta-citrakam pṛthu-hṛdi bhrājiṣṇu guṅjā-srajam |
tam vīram śarad-ambuda-dyuti-bharam saṃvīta-kālāmbaram
gambhīra-svanitam pralamba-bhujam ālambe pralamba-dviṣam ||28||

asya sakhyam, yathā –
jani-tithir iti putra-prema-saṁvītayāham
snapayitum iha sadmany ambayā stambhito'smi |
iti subala girā me sandiśa tvam mukundaṁ
phaṇi-pati-hrada-kacche nādyā gaccheḥ kadāpi ||29||

atra sakhāyaḥ –
kaniṣṭha-kalpāḥ sakhyena sambandhāḥ pṛīti-gandhinā |
viśāla-vṛṣabhaurjasvi-devaprastha-varūthapāḥ ||30||
maranda-kusumāpīḍa-maṇibandha-karandhamāḥ |
ity-ādayaḥ sakhāyo'sya sevā-sakhyaika-rāgiṇaḥ ||31||

eṣāṁ sakhyam, yathā –
viśāla visinī-dalaiḥ kalaya bijana-prakriyām
varūthapa vilambitālaka-varūtham utsāraya |
mṛṣā vṛṣabha jalpitaṁ tyaja bhajāṅga-saṁvāhanaṁ
yad-ugra-bhuja-saṅgare gurum agāt klamaṁ naḥ sakhā ||32||

sarveṣu sakhiṣu śreṣṭho devaprastho'yam īritaḥ ||33||

tasya rūpaṁ, yathā –
bibhrad geṇḍum pāṇḍurodbhāsa-vāsāḥ
pāsā-baddhottuṅga-maulir balīyān |
bandhūkābhaḥ sindhur aspardhi-līlo
devaprasthaḥ kṛṣṇa-pārśvaṁ pratasthe ||34||

asya sakhyam, yathā –
śrīdāmaḥ pṛthulāṁ bhumāṁ abhi śiro vinyasya viśrāmiṇaṁ
dāmaḥ savya-kareṇa ruddha-hṛdayaṁ śayyā-virājat-tanum |
madhye sundari kandarasya padayoḥ saṁvāhanena priyaṁ
devaprastha itaḥ kṛtī sukhayati premṇā vrajendrātmajam ||35||

atha priya-sakhāḥ –
vayas-tulyāḥ priya-sakhā sakhyam kevalam āśritāḥ |
śrīdāmā ca sudāmā ca dāmā ca vasudāmakaḥ ||36||
kiṅkiṇi-stokakṛṣṇāṁśu-bhadrasena-vilāsinaḥ |
puṇḍarīka-viṭaṅkāksa-kalabīṅkādayo'py amī ||37||
ramayanti priya-sakhāḥ kelibhir vividhaiḥ sadā |
niyuddha-daṇḍa-yuddhādi-kautukair api keśavam ||38||

eṣāṁ sakhyam, yathā –

sagadgada-padair hariṁ hasati ko'pi vakroditaiḥ
prasārya bhujayor yugam pulaki kaścid āśliṣyati |
kareṇa calatā dṛsau nibhṛtam etya rundhe paraḥ
kṛśāṅgi sukhayanty amī priya-sakhāḥ sakhāyaṁ tava ||39||

eṣu priya-vayasyeṣu śrīdāmā pravaro mataḥ ||40||

tasya rūpam, yathā –
vāsaḥ piṅgam bibhṛtam śṛṅga-pāṇim
baddha-spardham sauhṛdān mādhavena |
tāmroṣṇīṣam śyāma-dhāmābhirāmaṁ
śrīdāmānaṁ dāma-bhājam bhajāmi ||41||

sakhyam, yathā –
tvam naḥ projjhya kathora yāmuna-taṭe kasmād akasmād gato
diṣṭyā dṛṣṭim ito'si hanta nividāśleṣaiḥ sakhīn pṛiṇaya |
brūmaḥ satyam adarśane tava manāk kā dhenavaḥ ke vayan
kim goṣṭham kim abhīṣtam ity acirataḥ sarvaṁ viparyasyati ||42||

atha priya-narma-vayasyāḥ –
priya-narma-vayasyās tu pūrvato'py abhito varāḥ |
ātyantika-rahasyeṣu yuktā bhāva-viśeṣiṇaḥ |
subalārjuna-gandharvās te vasantojjvalādayaḥ ||43||

eṣām sakhyam, yathā –
rādhā-sandeśa-vṛndam kathayati subalaḥ paśya kṛṣṇasya karṇe
śyāmā-kandarpa-lekham nibhṛtam upaharaty ujjvalaḥ pāṇi-padme |
pālī-tāmbūlam āsye vitarati caturaḥ kokilo mūrdhni dhatte
tārā-dāmeti narma-praṇayi-sahacarās tanvi tanvanti sevām ||44||

priya-narma-vayasyeṣu prabalau subalārjunau ||45||

tatra subalasya rūpam, yathā –
tanu-ruci-vijita-hiraṇyam hari-dayitaṁ hāriṇam harid-vasanam |
subalam kuvalaya-nayanam naya-nandita-bāndhavam vande ||46||

asya sakhyam, yathā –
vayasya-goṣṭhyām akhileṅgiteṣu
viśāradāyām api mādhavasya |
anyair durūhā subalena sārddham
samjñā-mayī kāpi babhūva vārtā ||47||

ujjvalasya rūpaṁ, yathā –
aruṇāmbaram uccalekṣaṇaṁ
madhu-puṣpa-balibhiḥ prasādhitam |
hari-nīla-ruciṁ hari-priyaṁ
maṇi-hārojjvalam ujjvalaṁ bhaje ||48||

asya sakhyaṁ, yathā –
śaktāsmi mānam avituṁ katham ujjvalo'yaṁ
dūtaḥ sameti sakhi yatra milaty adūre |
sāpatrapāpi kulajāpi pativratāpi
kā vā vṛṣasyati na gopa-vṛṣaṁ kiśorī ||49||

ujjvalo'yaṁ viśeṣeṇa sadā narmokti-lālasaḥ ||50||

yathā --
sphurad-atanu-taraṅgāvardhitānalpa-velaḥ
sumadhura-rasa-rūpo durgamāvāra-pāraḥ |
jagati yuvati-jātir nimnagā tvaṁ samudras
tad iyam aghahara tvāṁ eti sarvādhvanaiva ||51||

eteṣu ke'pi śāstreṣu ke'pi lokeṣu viśrutāḥ ||52||

atha guravaḥ –
adhikaṁ-manya-bhāvena śikṣā-kāritayāpi ca |
lālakatvādināpy atra vibhāvā guravo matāḥ ||8||

yathā –
bhūry-anugraha-citena cetasā
lālanotkam abhitaḥ kṛpākulam |
gauraveṇa guruṇā jagad-guror
gauravaṁ gaṇam aḡaṇyam āśraye ||9||

te tu tasyātra kathitā vraja-rājñī vrajeśvaraḥ |
rohiṇī tās ca vallavyo yāḥ padmaja-hṛtātmaḥ ||10||
devakī tat-sapatnyaś ca kuntī cānakadundubhiḥ |
sāndīpani-mukhās cānye yathā-pūrvam amī varāḥ |
vrajeśvarī-vrajādhīsau śreṣṭhau gurujaṇeṣv imau ||11||

tatra vrajeśvaryā rūpaṁ, yathā śrī-daśame (10.9.3) –
kṣaumaṁ vāsaḥ pṛthu-kaṭi-taṭe bibhratī sūtra-naddham |

putra-sneha-snuta-kuca-yugam jāta-kampam ca subhrūḥ ||12||

yathā vā –

ḍorī-juṭita-vakra-keśa-pāṭalā sindūra-bindūllasat-
sīmānta-dyutir aṅga-bhūṣaṇa-vidhim nāti-prabhūtam śritā |
govindāsya-niṣṛṣṭa-sāśru-nayana-dvandvā navendīvara-
śyāma-śyāma-rucir vicitra-sicayā goṣṭheśvarī pātu vaḥ ||13||

śrī-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikāyām ca, yathā (28-29)

mātā gopayaśodātrī yaśodā śyāmala-dyutiḥ |
mūrtā vatsalatevāsau śakra-cāpa-nibhāsvarā ||138||
nāti-sthūlatanuh kimcid dīrghā mecaka-mūrdhajā |
aindavī kīrtidā yasyaḥ priyā prāṇa-sakhī varā ||139||

vātsalyam, yathā **rasāmṛta-sindhau** (3.4.14-15)–

tanau mantra-nyāsam praṇayati harer gadgadamayī
sa-bāṣpākṣī rakṣā-tilakam alike kalpayati ca |
snuvānā pratyūṣe diśati ca bhujē kārmaṇam asau
yaśodā mūrteva sphurati suta-vātsalya-pāṭalī ||140||

vrajādhīśasya rūpam, yathā –

tila-taṇḍulitaiḥ kacaiḥ sphurantam
nava-bhāṇḍira-palāśa-cāru-celam |
ati-tundilam indu-kānti-bhājam
vraja-rājam vara-kūrcam arcayāmi ||141||

śrī-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikāyām (23,24,27)–

pitā vraja-janānando nando bhuvana-vanditaḥ |
tundilaś candana-rucir bandhu-jīva-nibhāmbaraḥ ||142||
tila-taṇḍulitam kūrcam dadhāno lamba-vigrahaḥ |
vṛṣabhānur vraje khyāto yasya priya-suhṛd-varaḥ ||143||

vātsalyam, yathā **rasāmṛta-sindhau** (3.4.14-15)–

avalambya karāṅgulim nijām
skhalad-aṅghri prasarantam aṅgane |
urasi sravad-aśru-nirjharo
mumude preksya sutam vrajādhipaḥ ||144|| iti |

athāsya kāntāsu sarvāsu parama-mukhyāyāḥ śrī-rādhāyāḥ svarūpam vayo-veśādayaś ca
nirūpyate yathā **bṛhad-gautamīya-tantre**–

devī kṛṣṇa-mayī proktā rādhikā para-devatā |

sarva-lakṣmī-mayī sarva-kāntiḥ saṁmohinī parā ||145||

yathā ṛg-vede brahma-bhāge **rādhikopaniṣadi**—

om̐ atha ūrdhva-manthina ṛṣayaḥ sanakādyā bhagavantaṁ hiraṇyagarbham
upāsītvoḥ, kaḥ paramo devaḥ | kā vā tac-chaktayaḥ ? tāsu caikā garīyasī bhavatīti
srṣṭi-hetu-bhūtā ca | ebhiḥ sa hovāca—he putrakā śṛṇutedaṁ ha vāva guhyād
guhyataram aprakāśyaṁ yasmai kasmai na deyam | snigdhāya brahma-vādine guru-
bhaktāya bhaktāya deyam anyathā dātur mṛtyur bhavati | kṛṣṇo ha vai paramo devaḥ
ṣaḍ-vidhaiśvarya-pūrṇo bhagavān gopī-go-gopa-sevyo vṛndārādhito vṛndāvana-nāthaḥ
sa eka eveśvaras tasya ha vai dvaita-natanur nārāyaṇo'khila-brahmādhipatir eko
hamaṣaḥ parācīno nityaḥ |

evam̐ hi tasya śaktayas tv anekadhā sandhinī-jñānecchā-kriyādyā bahudhā śaktayas
tāsu hlādinī varīyasī parāntara-sambhūtā rādhā kṛṣṇena ārādhyate iti rādhā, kṛṣṇam
samārādhayati sadā iti rādhikā gāndharvīti vyapadiśanti tām | asyā eva kāya-vyūha-
rūpā gopyo mahiṣyaḥ śrīś ceti | seyaṁ rādhā yaś ca kṛṣṇo rasābdhiḥ | dehaś caikam
krīḍārthaṁ dvidhābhūt | eṣā ha vai sarveśvarī sarva-vidyā sanātānī kṛṣṇa-prānādhidevā
ceti viviktena vedāḥ stuvanti | yasyā gāthā brahma-bhāgam vadanti | mahimāsyā
svāyur-mānenāpi kālena vaktum na cotsahe | saiva yasya prasīdati | tasya kara-
talāvakalitaṁ paramaṁ dhāmeti | etām ajñāya yaḥ kṛṣṇam ārādhayitum icchatī | sa
mūhatamaś ceti | atha haitāni nāmāni śrutayaḥ—

rādhā rāseśvarī ramyā kṛṣṇa-mantrādhidevatā |
sarvādyā sarva-vandyā ca vṛndāvana-vihāriṇī ||
vṛndārādhya ramāśeṣa-gopī-maṇḍala-pūjitā |
satyā satya-parā satyabhāmā śrī-kṛṣṇa-vallabhā ||
vṛṣabhānu-sutā gopī mūla-prakṛtir īśvarī |
gāndharvī rādhikā ramyā rukmiṇī parameśvarī ||

ity etāni nāmāni yaḥ paṭhet, sa jīvanmukto bhavati | ity āha hiraṇyagarbho bhagavān
iti |

sandhinī tu dhāma-bhūṣaṇa-śayyāsanādi-mitra-bhrtyādi-rūpeṇa pariṇatā maty-
alokāvatarāṇam ānanda-mayī-rūpeṇa ceti jñāna-śaktis tu kṣetra-jñā-śaktir iti | ya imām
upaniṣadam adhīte, so'nuvrato vratī bhavati | sarva-tīrtheṣu snāto bhavati, so'gni-pūto
bhavati, sa vāyu-pūto bhavati | sa sarva-pūto bhavati | rādhā-kṛṣṇa-priyo bhavati ity
ācakṣuṣaḥ paṅktim punāti || iti |

madhurā, yathā **vidagdha-mādhava** (1.32)—

balād akṣnor lakṣmiḥ kavalayati navyam̐ kuvalayam̐
mukhollāsaḥ phullam̐ kamala-vanam̐ ullaṅghayati ca |
daśām̐ kaṣṭām̐ aṣṭā-padam̐ api nayaty āṅgika-rucir
vicitram̐ rādhāyāḥ kim̐ api kila rupam̐ vilasati ||146||

cāru-saubhāgya-rekhāḍhya yathojjvala-nīlamanau (4.24)

aghahara bhaja tuṣṭim̐ paśya yac candralekhā-
valaya-kusuma-vallī-kuṇḍalākāra-bhāgbhiḥ |
abhidadhati nilīnām̐ atra saubhāgya-rekhā-
vitatibhir̐ anubiddhāḥ suṣṭhu rādhām̐ padāṅkāḥ ||147||

asyārthaḥ aghahareti madhumaṅgaloktiḥ | padāṅkā eva rādhām̐ atra nilīnām̐ abhidadhati
kathayanti | kīdṛśāḥ ? saubhāgya-vyañjikānām̐ rekhānām̐ vitatibhir̐ anubiddhā yuktāḥ |
kīdṛśībhiḥ ? candra-lekhādy-ākāra-bhāgbhir̐ upalakṣaṇam̐ etat | yato varāha-sam̐hitā-jyotiḥ-
śāstrāntargata-kāśī-khaṇḍa-mātsya-gāruḍādy-anusāreṇa tā etās ca lekhā lakṣyante | tatra
vāma-caraṇasyāṅguṣṭha-mūle yavaḥ, tat-tale cakram̐, tat-tale chatram̐, tat-tale valayam̐,
tarjany-āṅguṣṭha-sandhim̐ ārabhya vakra-gatyā yāvad-ardha-caraṇam̐ ūrdhva-rekhā,
madhyamā-tale kamalam̐, kamala-tale dhvamaḥ sa-patākaḥ, kaniṣṭhā-tale'ṅkuśaḥ | pārṣṇāv
ardha-candraḥ | tad-upari vallī puṣpam̐ ca | ity ekādaśa |

atha dakṣiṇasya—āṅguṣṭha-mūle śaṅkhaḥ, kaniṣṭhā-tale vedis tat-tale kuṇḍalam̐ | tarjanī-
madhyamayos tale parvataḥ | pārṣṇau matsyaḥ | matsyopari rathaḥ | rathasya pārśva-dvaye
śakti-gade | ity aṣṭau | militvā ūna-vimśati |

atha vāma-karasya atrālikhitānām̐ bhaktair̐ dhyānārtham̐ apekṣyatvād ucyante cihnāni | yathā
tarjanī-madhyamayoh̐ sandhim̐ ārabhya kaniṣṭhādhā tale karabha-bhāge gatā paramāyū-
rekhā, tat-tale karabham̐ ārabhya tarjany-āṅguṣṭhayor̐ madhya-bhāgam̐ gatānyā, āṅguṣṭhādho
maṇibandhata utthitā vakra-gatyā madhya-rekhām̐ militvā tarjany-āṅguṣṭhayor̐ madhya-
bhāgam̐ gatānyā, tathānyā yuktyā vibhajya darśyante—āṅgulīnām̐ agrato nandy-āvartāḥ
pañca, anāmikā-tale kuṅjaraḥ, paramāyū-rekhā-tale vāji, madhya-rekhā-tale vṛṣaḥ, kaniṣṭhā-
tale'ṅkuśaḥ, vyajana-śrī-vṛkṣa-yūpa-bāṇa-tomara-mālā yathā-śobham̐ ity aṣṭādaśa |

atha dakṣiṇa-karasya—pūrvoktam̐ paramāyū-rekhādi-trayam̐ atrāpi jñeyam̐ | āṅgulīnām̐
agrataḥ śaṅkhāḥ pañca, tarjanī-tale cāmaram̐, atrāpi kaniṣṭhā-tale'ṅkuśaḥ | prāsāda-dundubhi-
vajra-śakaṭa-yuga-kodaṇḍāsi-bhr̐ṅgārā yathā-śobham̐ jñeyāḥ | iti saptadaśa militvā sapta-
trimśat || (locana-rocanī)

rūpa-cintāmanau, yathā—

chatrāri-dhvaja-valli-puṣpa-valayān padmordhva-rekhāṅkuśān
ardhendum̐ ca yavam̐ ca vāmam̐ anu yā śaktim̐ gadām̐ syandanam̐ |

vedī-kuṇḍala-matsya-parvata-daraṁ dhatte'nv asavyaṁ padaṁ
tāṁ rādhāṁ ciraṁ unaviṁśati-mahā-lakṣmārcitāṅghriṁ bhaje ||148||

ātyantādhikā, yathojjvala-nīlamanāu (śrī-yūtheśvarī-bheda-prakaraṇam, 6-7)—
sarvathaivāsamordhā yā sā syād ātyantikādhikā |
sā rādhā sa tu madhyaiva yaṁ nānyā sadṛśī vraje ||149||

yathā—
tāvad bhadrā vadati caṭulam phullatām eti pālī
śālinatvaṁ tyajati vimalā śyāmalāhaṅkaroti |
svairaṁ candrāvalir api calaty unnamayyottamāṅgaṁ
yāvat karṇe na hi nivīśate hanta rādheti mantraḥ ||150||

atha madhyā (nāyikā-bheda-prakaraṇam, 27)
samāna-lajjā-madanā prodyat-tāruṇa-śālinī |
kiṁcit-pragalbha-vacanā mohānta-surata-kṣamā |
madhyā syāt komalā kvāi māne kutrāpi karkaśā ||151||

atha vyaktam—
vakṣaḥ pravayakta-vakṣojaṁ madhyaṁ ca suvali-trayam |
ujjvalāni tathāṅgāni vyakte sphurati yauvane ||152||

yathā—
rathāṅga-mithunaṁ navam prakāṭayaty uroja-dyuti-
rvyanakti yugalaṁ dṛśoḥ śaphara-vṛttim indrāvali |
bibharti ca bali-trayam tava taraṅga-bhaṅgodgamaṁ
tvam atra sarasīkṛtā taruṇima-śriyā rājasi ||153||

tan-mādhuryam—
bhrājante varadanti-mauktika-gaṇā yasyollikhadbhir nakhaiḥ
kṣiptāḥ puṣkara-mālayāvṛta-rucaḥ kuṅjeṣu kuṅjeśv amī |
śauṭīryābdhir uroja-pañjara-taṭe saṁveśayantyā katham
sa śrīmān hariṇekṣaṇe harir abhūn netreṇa baddhas tvayā ||154||

atha rūpam—
aṅgāny abhūṣitāny eva kenacid bhūṣaṇādīnā |
yena bhūṣitavad bhāti tad rūpam iti kathyate ||155||

yathā **dāna-keli-kaumudyām** (22)—
trapate vilokya padmā
lalite rādhāṁ vināpy alaṅkāraṁ |

tad alam maṇimaya-maṇḍana-
maṇḍala-racanā-prayāsena ||156||

atha lāvāṇyam—

muktāphaleṣu chāyāyās taralatvam ivāntarā |
pratibhāti yad aṅgeṣu lāvāṇyam tad ihocyate ||157||

yathā—

jagad-amala-rucir vicinitya rādhe
vyadhita vidhis tava nūnam aṅgakāni |
maṇimaya-mukuraṁ kuraṅga-netre
kiraṇa-gaṇena viḍambayanti yāni ||158||

atha saundaryam—

aṅga-pratyāṅgakānām yaḥ sanniveśo yathocitam |
susliṣṭa-sandhi-bandhaḥ syāt tat saundaryam itīryate ||159||

yathā—

akhaṇḍendos tulyaṁ mukham uru-kuca-dyotitam uro
bhujau srastāv aṁse kara-parimitaṁ madhyam abhitaḥ |
parisphārā śroṇī krama-laghima-bhāg ūru-yugalaṁ
tavāpūrvam rādhe kim api kamanīyam vapur abhūt ||160||

atha abhirūpatā—

yadātmīya-guṇotkarṣair vastv anyan nikaṭa-sthitam |
sārūpyam nayati prājñair ābhirūpyam tad ucyate ||161||

yathā—

magnā śubhre daśana-kiraṇe sphāṭikīva sphurantī
lagnā śoṇe kara-sarasije padmāragīva gauri |
gaṇḍopānte kuvalaya-rucā vandra-nīlīva jātā
sūte ratna-traya-dhiyam asau paśya kṛṣṇasya vaṁśī ||162||

atha mādhyam—

rūpaṁ kim apy anirvācyam tanor mādhyam ucyate ||163||

yathā—

kim api hṛdayam abhra-śyāmalaṁ dhāma rundhe
dṛśam ahaha viluṅṭhaty āṅgikī kāpi mudrā |
caṭulayati kula-strī-dharma-caryām bakāreḥ
sumukhi nava-vivartaḥ ko'py asau mādhyam ||164||

atha mardavam--

mārdavaṁ komalasyāpi saṁsparśāsahatocyate |
uttamaṁ madhyamaṁ proktaṁ kaniṣṭhaṁ ceti tat tridhā ||165||

tatra uttamam—

abhinava-nava-mālikām ayaṁ sā
śayana-varaṁ niśi rādhikādhiśīṣye |
na kusuma-paṭalaṁ darāpi jaglau
tad-anubhavāt tanur eva sa-vraṇāsīt ||166||

syād dṛḍheyam ratiḥ premā prodyan snehaḥ kramād ayam |
syān mānaḥ praṇayo rāgo'nurāgo bhāva ity api ||167||
bījam ikṣuḥ sa ca rasaḥ sa guḍaḥ khaṇḍa eva saḥ |
sa śarkarā sitā sā ca sā yathā syāt sitopalā ||168||
ataḥ prema-vilāsāḥ syur bhāvāḥ snehādayas tu ṣaṭ |
prāyo vyavahiryante'mī prema-śabdena sūribhiḥ ||169||

atha praudha-prema—

praudhaḥ premā sa yatra syād viśleṣasyāsahiṣṇutā ||170||

atha madhu-snehaḥ—

madiyatātīśaya-bhāk priye sneho bhaven madhu |
svayaṁ prakāṣa-mādhuryo nānā-rasa-samāhṛtiḥ ||171||
mattatoṣma-dharaḥ sneho madhu-sāmyān madhūcyate ||172||

atha lalita-mānaḥ—

madhu-snehas tu kauṭilyaṁ svātantrya-hṛdayaṅgamam |
bibhran-narma-viśeṣaṁ ca lalito'yam udīryate ||173||

atha sakhyam—

visrambhaṁ sādhvasonmuktaḥ sakhyaṁ sva-vaśatā-mayaḥ ||174||

atha mañjiṣṭha-rāgaḥ—

ahāryo'nanya-sāpekṣo yaḥ kāntyā varddhate sadā |
bhaven mañjiṣṭha-rāgo'sau rādhā-mādhavayor yathā ||175||

atha anurāgaḥ—

sadānubhūtam api yaḥ kuryān nava-navam priyam |
rāgo bhavan nava-navaḥ so'nurāga itīryate ||176||

atha bhāvaḥ—

anurāgaḥ svasaṁvedya-daśaṁ prāpya prakāśitaḥ |
yāvad-āśraya-vṛttiś ced bhāva ity abhidhīyate ||177||

yathā—

rādhāyā bhavataś ca citta-jatunī svedair vilāpya kramāt
yuñjann adri-nikuñja-kuñjara-pate nirdhūta-bheda-bhramam |
citrāya svayam anvarañjayad iha brahmāṇḍa-harmyodare
bhūyobhir nava-rāga-hiṅgula-bharaiḥ śṛṅgāra-kāruḥ kṛtī ||178||

atha adhirūḍhaḥ—

rūḍhoktebhyo'nubhāvebhyaḥ kām apy āptā viśiṣṭatām |
yatrānubhāvā drśyante so'dhirūḍho nigadyate ||179||
modano mādanaś cāsāv adhirūḍho dvidhocyate ||180||

tatra modanaḥ—

modanaḥ sa dvayor yatra sāttvikoddīpta-sauṣṭhavam ||181||
rādhikā-yūtha evāsau modano na tu sarvataḥ |
yaḥ śrīmān hlādinī-śakteḥ suvilāsaḥ priyo varaḥ ||182||
modano'yam pravīṣeṣa-daśāyām mohano bhavet |
yasmin viraha-vaivaśyāt sūddīptā eva sāttvikāḥ ||183||
prāyo vṛndāvaneśvaryaṁ mohano'yam udañcati |
samyag-vilakṣaṇaṁ yasya kāryaṁ sañcāri-mohataḥ ||184||

atha divyonmādaḥ—

etasya mohanākhyasya gatim kāmāpy upeyuṣaḥ |
bhramābhā kāpi vaicitrī divyonmāda itīryate ||185||
udghūrṇā-citra-jalpādyās tad-bhedā bahavo matāḥ ||186||

atha mādanaḥ—

sarva-bhāvodgamollāsī mādano'yam parāt paraḥ |
rājate hlādinī-sāro rādhāyām eva yaḥ sadā ||187||

yathā—

āṣṣṭer akṣayiṣṇuṁ hṛdaya-vidhu-maṇi-drāvaṇaṁ vakrimāṇaṁ
pūrṇatve'py udvahantaṁ nija-ruci-ghaṭayā sādhasaṁ dhvaṁsayantam |
tanvānaṁ śaṁ pradōṣe dhṛta-nava-navatā-sampadaṁ mādanatvā-
dadvaitaṁ naumi rādhā-danuja-vijayinor adbhutaṁ bhāva-candram ||188||

vinā rādhā-prasādēna kṛṣṇa-prāptir na jāyate |
ataḥ śrī-rādhikā-kṛṣṇau smaraṇīyau susaṁyutau ||189||

yathā bhaviṣyottare—

prema-bhaktau yadi śraddhā mat-prasādam yadīcchasi |
tadā nārada bhāvena rādhāyā rādhako bhava ||190||

tathā ca nārādiye—

satyaṁ satyaṁ punaḥ satyaṁ satyam eva punaḥ punaḥ |
vinā rādhā-prasādena mat-prasādo na vidyate ||191||
śrī-rādhikāyāḥ kārūṇyāt tat-sakhī-saṅgitām iyāt |
tat-sakhinām ca kṛpayā yoṣid-iṅgam avāpnuyāt ||192|| iti |

athāsyāḥ sakhī (ūṅ 4.50-55)—

tās tu vṛndāvaneśvaryaḥ sakhyaḥ pañca-vidhā matāḥ |
sakhyaś ca nitya-sakhyaś ca prāṇa-sakhyaś ca kāścana |
priya-sakhyaś ca parama-preṣṭha-sakhyaś ca viśrutāḥ ||194||
sakhyaḥ kusumikā-vindhyā-dhaniṣṭhādyāḥ prakīrtitāḥ |
nitya-sakhyaś ca kastūrī-maṇi-mañjarikādayaḥ ||195||
prāṇa-sakhyaḥ śāsimukhī-vāsantī-lāsikādayaḥ |
gatā vṛndāvaneśvaryaḥ prāyeṇemāḥ svarūpatām ||196||
priya-sakhyaḥ kuraṅgākṣī sumadhyā madanālasā |
kamalā mādhurī mañju-keśī kandarpa-sundarī |
mādhavī mālatī kāma-latā śāsikalādayaḥ ||197||
parama-preṣṭha-sakhyas tu lalitā sa-viśākhikā |
sa-citrā campakalatā tuṅgavidyendulekhikā |
raṅgadevī sudevī cetyaṣṭau sarva-gaṇāgrimāḥ ||198||
āsāṁ suṣṭhu dvayor eva premṇaḥ parama-kāṣṭhayā |
kvacij jātu kvacij jātu tad-ādhiyam ivekṣate ||199||

(ūṅ 5.1)—

yūthe'py avāntara-gaṇās teṣu ca kaścid gaṇas tri-caturābhiḥ |
iha pañca-śābhir anyāḥ saptāṣṭābhis tathety ādyāḥ ||200||

atha sakhī-kriyāḥ (ūṅ 8.97-99, 124-7, 130)—

mithaḥ prema-guṇotkīrtis tayor āsakti-kāritā |
abhisāro dvayor eva sakhyāḥ kṛṣṇe samarpaṇam ||201||
narmāśvāsana-nepathyāṁ hṛdayodghāṭa-pāṭavam |
chidra-saṁvṛtir etasyāḥ paty-ādeḥ parivañcanā ||202||
śikṣā saṅgamanāṁ kāle sevanaṁ vyajanādibhiḥ |
tayor dvayor upālabhaḥ sandeśa-preṣaṇam tathā |
nāyikā-prāṇa-saṁrakṣā prayatnādyāḥ sakhī-kriyāḥ ||203||
athāsām aparāḥ ko'pi viśeṣaḥ punar ucyate |

asamañ ca samañ ceti snehañ sakhyañ svapakṣagāḥ |
kṛṣṇe yūthādhipāyām ca vahantyo dvividhā matāḥ ||204||

atha asama-snehāḥ—

adhikañ priya-sakhyās tu harau tasyām tatas tathā |
vahantyaḥ sneham asama-snehās tu dvividhā matāḥ ||205||

tatra harau snehādhikāḥ (8.126-7, 130)—

ahañ harer iti svānte gūḍhānabhimatiṃ gatāḥ |
anyatra kvāpy anāsaktyā sveṣṭām yūtheśvarīm śritāḥ ||206||
manāg evādhikañ snehañ vahantyas tatra mādhave |
tad dūtyādi-ratās cemā harau snehādhikā matāḥ ||207||
yāḥ pūrvam sakhya ity uktās tās tu snehādhikā harau ||208||

atha priya-sakhyām snehādhikāḥ (ūṇ 8.131, 134)—

tadīyatābhīmāninyo yāḥ snehañ sarvadāśritāḥ |
sakhyām alpādhikañ kṛṣṇāt sakhī-snehādhikās tu tāḥ ||209||
yāḥ pūrvam prāṇa-sakhyās ca nitya-sakhyās ca kīrtitāḥ |
sakhī-snehādhikā jñeyās tā evātra manīṣibhiḥ ||210||

atha sama-snehāḥ (ūṇ 8.135,137)—

kṛṣṇe sva-priya-sakhyām ca vahantyaḥ kam api sphuṭam |
sneham anyūnatādhikyām sama-snehās tu bhūriśaḥ ||211||
tulya-pramāṇakañ prema vayantyo'pi dvayor imāḥ |
rādhāyā vayam ity uccair abhimānam upāśritāḥ |
parama-preṣṭha-sakhyās ca priya-sakhyās ca tā matāḥ ||212||

tatrādyā lalitā, yathā śrī-rādhā-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikāyām (80-82)—

tatrādyā lalitā-devī syād aṣṭāsu varīyasi |
priya-sakhyā bhavej jyeṣṭhā sapta-vimśati-vāsaraiḥ ||213||
anurādhātayā khyātā vāmā prakharatām gatāḥ |
gorocanābhībhaṅga-śrīḥ śikhi-piñcha-nibhāmarā ||214||
jātā mātari sāradyām pitur eṣā viśokataḥ |
patir bhairav-nāmāsyāḥ sakhā govardhanasya yaḥ ||215||

tatra (129-140)—

sarvatra lalitā-devī paramādhyakṣatām gatā ||216||
svikṛtākhila-bhāveyam sandhi-vidrahiṇī matā |
aparādhyati rādhāyai mādhave kvāpi daivataḥ ||217||
caṇḍimoddaṇḍita-mukhī sakhī-dūtībhīr āvṛtā |
vigrāhe prauḍi-vāde ca prativākyopapattiṣu ||218||

pratibhām upalabhdābhir dhatte vighram āgrahāt |
 āyāte sandhi-samaye taṣastheva sthitā svayam ||219||
 bhagavaty-ādibhir dvārair yuktyā sandhim karoty asau |
 pauṣpānām maṇḍana-cchatra-śayanolloca-veśmanām ||220||
 nirmītāvindrajālādeḥ prahelyām cātikovidā |
 tāmbūle'dhikṛtā yāḥ syur vayasyā dāsikās ca yāḥ ||221||
 madanonmādinī-vātyām yāḥḥ kinnara-kiśorikāḥ |
 prasūna-valli-tāmbūla-vallī-pūga-drumeṣu ca ||222||
 sakhyaś ca vana-devyaś ca varamālyopajīvinām |
 yāḥ kanyakās ca sarvāsu tāsv eṣādhyakṣatām gatā ||223||
 ratna-prabhādayo'ṣtau yāḥ priya-sakhyo'nukīrtitāḥ |
 sarvatra lalitā-devyās tā jñeyāḥ pratyantarāḥ ||224||
 ratnaprabhā-ratikale tatrāpy aṣṭāsu viśrute |
 guṇa-saundarya-vaidagdhī-mādhurībhir upāgate ||225||
 vṛndā-vṛndārikā-melā-muraly-ādyās tu dūtīkāḥ |
 kuñjādi-saṃskriyābhijñā vṛkṣāyur-veda-kovidāḥ ||226||
 vaśīkṛta-sthira-carā dvayoḥ snehena nirbharāḥ |
 gaurāṅgī citra-vasanā vṛndā tāsu varīyasī ||227||

atha viśākhā (83-85)

viśākhātra dvitīyā syād ekācāra-guṇa-vratā |
 priya-sakhyā janir yatra tatraivābhyuditā kṣaṇe ||228||
 tārāvali-dukūleyām vidyun nibha-tanu-dyutiḥ |
 pituḥ pāvanato jātā mukharāyāḥ svasuḥ sutāt ||229||
 jaṭilāyāḥ svasuḥ putryām dakṣiṇāyām tu mātari |
 bhaved vivāha-kartāyā vāhiko nāma vallabhaḥ ||230||

api ca (141-147)

viśākhā sarvato-bhadrā priya-narma-sakhī matā |
 akhaṇḍa-kṣīṇa-mantreyām govinde narma-karmaṭhā ||231||
 pariñātākṣa-hṛdayā buddhi-dūtyaika-kovidā |
 sāmni kāndarpikopāye dāne bhede ca peśalā ||232||
 patrabhaṅgādi-racane mālya-pīḍādi-gumphane |
 vicitra-sarvatobhadra-maṇḍalādi-vinirmītau ||233||
 nānā-vicitra-sūtreṇa sūcivāpakriyāsu ca |
 sūryārādhana-sāmagrī-sādhane ca vicakṣaṇā ||234||
 vicitra-deśa-gīteṣu dakṣā dhruva-padādiṣu |
 raṅgāvali-prabhṛtayo yāḥ sakhyaś citra-kovidāḥ ||235||
 mādhavī mālatī gandhalekhādya ālayas tathā |
 yāś ca vastrādhikāriṇyaḥ sakhyo dāsyāś ca sammatāḥ ||236||
 yāraṇya-devy-adhikṛtā sarvānanda-camatkṛtau |

yās ca prasūna-vṛkṣeṣu sakhyo'dhikṛtim āsritāḥ |
mālikādyās ca tāsṅ eṣā sarvāsv adhyakṣatām gatā ||237||

atha **campakalatā**, yathā (86-87)

ṛtīyā campakalatā phulla-campaka-dīdhitīḥ |
ekenāhnā kaniṣṭheyam cāsapakṣa-nibhāmarā ||238||
pitur ārāmato jātā vāṭikāyām tu mātari |
voḍhā caṇḍākṣa-nāmāsyā viśākhā sadṛśī guṇaiḥ ||239||

(148-152)

abhijñā campakalatā dūtya-tantra-praghaṭṭake |
nigūdhārambha-sambhārā vāco-yukti-viśāradā ||240||
upāyena paṭimnā ca pratipakṣāpakarṣa-kṛt |
phala-prasūna-kandānām sandhāna-prakriyā-vidhau ||241||
hasta-cāturya-mātreṇa nānā-mṛṇ-maya-nirmitau |
ṣaḍ-rasānām pariḥkṣāsu sūda-śāstre ca kovidā ||242||
sitopalākṛti-paṭur miṣṭa-hasteti viśrutā |
pauragavyasya pacane yāḥ sakhyo dāsikās ca yāḥ ||243||
kuraṅgākṣi-prabhṛtayaḥ sakhyo yā aṣṭa-sa`ikhyakāḥ
sakaleṣu druma-latā-gulmeṣv adhikṛtās ca yāḥ |
sakhī-prabhṛtayas tāsu samprāptādhyakṣatām asau ||244||

atha **citrā**, yathā (88-89)—

citrā caturthī kāsmīra-gaurī kāca-nibhāmarā |
ṣaḍ-vimśatyā kaniṣṭhāhnām mādhavāmoda-medurā ||245||
caturākhyāt pitur jātā sūrya-mitra-pitṛ-vyajāt |
jananyām carcitākhyāyām patir asyās tu pīṭharaḥ ||246||

atha **kriyā**, yathā tatraiva (153-158)—

citrā vicitrā cāturyā sarvatrāsau praveśinī |
yāne'bhisaraṇābhikhe ṣaḍguṇyasya ṛtīyake ||247||
nikhileṅgita-vijñāne nānā-deśīya-bhāṣite |
dṛṣṭi-mātrāt paricaye madhu-kṣīrādi-vastunaḥ ||248||
kāca-bhājana-nirmāṇe mantre nirmokiṇām tathā |
jyotiḥ-śāstre ca paśu-vrāta-caryāyām kārmaṇe`pi ca ||249||
vṛkṣopacāra-śāstre ca viśeṣāt pāṭavam gatā |
rasānām pānakādīnām suṣṭhu nirmāṇa-karmaṭhā ||250||
aṣṭau rasālikādyāḥ syur yāḥ sakhyaḥ parikīrtitāḥ |
yās ca peyādihikāriṇyaḥ sakhyo dāsyaś ca sammataḥ ||251||
divyausadhīnām prāyeṇa hīnānām kusumādibhiḥ |
tathā vanasthalīnām ca vīrudhām cādhikāritām ||252||

labdhāḥ sakhyādayo yās ca tatraiṣādhyakṣatām gatā ||253||

atha tuṅgavidyā (90-91)

pañcamī tuṅgavidyā syāj jyāyasī pañcabhir dinaiḥ |
candra-candana-bhūyiṣṭha-kuṅkuma-dyuti-śālinī ||254||
pāṇḍu-maṇḍana-vastreyam dakṣiṇa-prakharoditā |
medhāyām puṣkarāj jātā patir asyās tu bālīśaḥ ||255||

dakṣiṇā-lakṣaṇam tatraiva (ūṇ 8.38)—

asahā māna-nirbandhe nāyake yukta-vādinī |
sāmabhis tena bhedyā ca dakṣiṇā parikīrtitā ||256||

kriyā yathā tatraiva (ṛKṅḍ 159-163)—

tuṅgavidyā tu vidyānām aṣṭādaśatayam śritā |
sandhāvatiḥ kuśalā kṛṣṇa-viśrambha-śālinī ||257||
rasa-śāstre naye nāṭye nāṭakākhyāyikādiṣu |
sarva-gāndharva-vidyāyām ācāryatvam upāśritā ||258||
viśeṣān mārga-gītāḍau vīṇāyām cātīpaṇḍitā |
mañju-medhādayaḥ sakhyo yā aṣṭau parikīrtitāḥ ||259||
yā dūtyaḥ kuśalāḥ sandhau ṣāḍguṇyasyādime guṇe |
saṅgīta-raṅga-śālāyām yāḥ sakhyo'dhikīrtim gatāḥ ||260||
mārdāṅgikyaḥ kalāvatyō nartakī-pramukhās ca yāḥ |
vṛndāvanāntara-stheṣu janeṣv adhikīrtās ca yāḥ |
sakhyas ca jala-devyas ca tatraivādhyakṣatām gatā ||261||

athendulekhā (ṛKṅḍ 92-93)—

indulekhā bhavet ṣaṣṭhī haritālojjvala-dyutiḥ |
dāḍimba-puṣpa-vasanā kaniṣṭhā vāsarais tribhiḥ ||262||
velā-sāgara-samjñābhyām piṭṛbhyām janim īyuṣi |
vāma-prakharatām yātā patir asyās tu durbalaḥ ||263||

atha kriyā, tatraiva (164-169)

indulekhā bhaven mallāgama-tantroka-mantrake |
vijñāta-vaśya-mantreyam sāmudraka-viśeṣa-vit ||264||
hārādi-gumpha-vaicitrye dantra-rañjana-karmaṇi |
sarva-ratna-parīkṣāyām paṭṭa-ḍorādi-gumphane ||265||
lekhe saubhāgya-yantrasya kovidā yad-bhujē dhṛtam |
anyonya-rāgam utpādyā saubhāgyam janayed varam ||266||
tuṅgabhadrādayas tv asyāḥ sakhyāḥ syuḥ pratyantarāḥ |
yās tu sādharāṇā dūtyō dvayōḥ pālinḍhikādayaḥ ||267||
tāsām rahasya-vārtānām iyam bhājanatām gatā |

alaṅkāre ca veśe ca koṣa-rakṣā-vidhau ca yāḥ ||268||
sakhyo dāsyo'py adhikṛtā yās ca vṛndāvanāntare |
sthaleṣv adhikṛtā devyas tāsṅv adhyakṣatayā sthitā ||269|| iti |

atha raṅgadevī, yathā (94-95)—

saptamī raṅgadevīyaṁ padma-kiṅjalka-kāntibhā |
javārāgi-dukūleyaṁ kaṇiṣṭhā saptabhir dinaiḥ ||270||
prāyeṇa campakalatā-sadrśī guṇato matā |
karuṇā-raṅga-sārābhyaṁ piṭṛbhyaṁ janim īyuṣī |
asyā vakreṣaṇo bhartā kaṇiyān bhairavasya yaḥ ||271||

atha kriyā, yathā tatraiva (170-174)—

raṅgadevī sadottuṅga-hāsya-raṅga-taraṅgiṇī |
kṛṣṇāgre'pi priya-sakhī-narma-kautūhalotsukā ||272||
śāḍguṇyasya guṇe turye yukti-vaiśiṣṭyam āśritā |
kṛṣṇasyākaraṇaṁ mantraṁ tapasā pūrvam īyuṣī ||273||
vicitreṣv aṅga-rāgeṣu gndha-yukta-vidhau ca yāḥ |
kala-kaṅṭhī-prabhṛtayaḥ sakhyo'ṣtau yāḥ prakīrtitāḥ ||274||
sakhyo dāsyo'py adhikṛtā yās ca dhūpana-karmaṇi |
śīśire'ṅgāra-dhāriṇyas tapartāv api vijane ||275||
āraṇyakeṣu paśuṣu cchekeṣu ca mṛgādiṣu |
sakhī-prabhṛtayo yās ca tatraiśādhyakṣatām gatā ||276|| iti |

atha sudevī, yathā (96)—

sudevī raṅgadevyās tu yamajā mṛdur aṣṭamī |
rūpādibhiḥ svasuḥ sāmyāt tad-bhrānti-bhara-kāriṇī |
bhrātrā vakreṣaṇasyeyaṁ pariṇītā kaṇiyasā ||277||

kriyā, yathā tatraiva (175-180)

sudevī keśa-saṁskāraṁ priya-sakhyās tathāñjanam |
aṅga-saṁvāhanam cāsyāḥ kurvati pārśvagā sadā ||278||
śārikā-śuka-śikṣāyām lāva-kukkuṭa-yodhane |
bhūri-śākuna-śāstre ca khagādi-ruta-bodhane ||279||
candrodayābhra-puṣpādi-vahni-vidyā-vidhāv api |
udvartana-viśeṣe ca suṣṭhu kauśalam āgatā ||280||
gaṇḍūṣa-kṣepa-pātreṣu geṇḍuke śayane'pi ca |
yāḥ kāverī-mukhāḥ sakhyo'syās tāḥ praty anantarāḥ ||281||
āsanasyādhikāre yāḥ sakhyo dāsyās ca sammatāḥ |
pratipakṣādi-bhāvānām yā jñānāya caranti ca ||282||
dhūrtāḥ praṇidhi-rūpeṇa nānā-veśa-dharāḥ striyaḥ |
yās ca pakṣiṣu vanyeṣu cchekeṣv adhikṛtās tathā |

sakhyas ca vanadevyas ca tatraisādhyakṣatām gatā ||283|| iti |

atha varo, yathā śrī-rādhā-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikāyām (97-122)—

etad aṣṭaka-kalpābhir aṣṭābhiḥ kathito varaḥ |
etā dvādaśa-varṣiyās calad-bālyāḥ kalāvati ||284||
śubhāngadā hiraṇyāngī ratnarekhā śikhāvati |
kandarpa-mañjarī phulla-kalikānaṅga-mañjarī ||285||

tatra kalāvati—

mātulo yo'rka-mitrasya gopo nāmnā kalānkuraḥ |
kalāvati sutā tasya sindhumatyām ajāyata ||286||
haricandana-varṇeyam kīra-dyuti-patāvṛtā |
kapotaḥ patir etasyā vāhikasyānujas tu yaḥ ||287||

śubhāngadā—

śubhāngadā taḍid-varṇā viśākhāyāḥ kanīyasī |
pīṭharasyānujeneyam pariṇītā patatṛiṇā ||288||

hiraṇyāngī—

hiraṇyāngī hiraṇyābhā hariṇī-garbha-sambhavā |
sarva-saundarya-sandoḥa-mandirī-bhūta-vigrahā ||289||
yajvā yaśasvī dharmātmā gopo nāmnā mahāvasuḥ |
sa mitraṁ ravi-mitrasya vicitra-guṇa-bhūṣitaḥ ||290||
abhilaṣya sutam vīram kanyām cātimanoharām |
iṣṭam bhāguriṇārebhe niyatātmā purodhasā ||291||
tataḥ sudhāmayaḥ ko'pi sucāruś carur utthitaḥ |
nanditas tam sucandrāyai sadharṇiyai sa dattavān ||292||
tam aśnantiyām caruṁ tasyām alinde bibhramojjhitā |
suraṅgākhyā vraja-carī kuraṅgī raṅgiṇī-prasūḥ ||293||
āgatya tarasā tasyā lolā kimcid abhakṣayat |
paśupālī-hiraṇyau te tato garbham avāpatuḥ ||294||
sucandrā suṣuve putram stoka-kṛṣṇam bruvanti yam |
asoṣṭha goṣṭha-madhye sā hiraṇyāngī suraṅgikā ||295||
yā sakhī priya-gāndharvā gāndharvāyāḥ priyā sadā |
phullāparājitārāji-virājat-paṭa-maṇḍitā ||296||
etām dāratayodārām dadau vṛddhāya goduhe |
jaradgavāya gargasya girā gauravato guroḥ ||297||

ratnarekhā—

suto mātrṣv asuḥ sūrya-sāhvayasya payonidhiḥ |
tasya putravataḥ patnī mitrā kanyābhilāṣiṇī ||298||

śraddhayārādhayā icakre bhāskaram suta-vaskarā |
prasādena dyuratnasya ratna-lekhām asūta sā ||299||
manah-śilā-rucir asau rolamba-rucirāmbarā |
vṛṣabhānu-sutā-preṣṭhā bhānu-śuśrūṣaṇe ratā ||300||
vyūḍhā bālye kaḍāreṇa mātā yasya kuṭhārikā |
ghūrṇayanti dṛśau ghore mādhamam prekṣya garjati ||301||

śikhāvati—

dhenu-dhanyād abhūd dhanyām suśikhāyām śikhāvati |
karṇikārādyutiḥ kundalatikāyāḥ kanīyasī ||302||
jarat-tittiri-kirmīra-paṭā mūrtaiva mādhuri |
udūḍhā garuḍeneyam gaḍurākhyena goduhā ||303||

kandarpa-mañjarī—

kandarpa-mañjarī nāma jātā puṣpākarāt pituḥ |
jananyām kuruvindāyām yasyāḥ pitrā hariṁ varam ||304||
hṛdi kṛtvā na kutrāpi vivāho'tra na kāryate |
kinkirātojjvala-rucir vicitra-sicayāvṛtā ||305||

phulla-kalikā—

śrī-mallāt phulla-kalikā kamalinyām abhūt pituḥ |
seyam indīvara-śyāmā śakra-cāpani-bhāsvarā ||306||
sahajenānvitā pīta-tilakenālika-sthale |
viduro'syāḥ patir dūrān mahiṣīr āhvayaty asau ||307||

anaṅga-mañjarī—

vasanta-ketakī-kāntir mañjulānaṅga-mañjarī |
yathārthākṣara-nāmeyam indīvara-nibhāmbarī ||308||
durmodo mada-vānasyāḥ patir yo devaraḥ svasuḥ |
priyāsau lalitā-devyā viśākhāyā viśeṣataḥ ||309|| iti |

atha paricārikāḥ—

lavaṅga-mañjarī rūpa-mañjarī rati-mañjarī |
guṇa-mañjarikā śreṣṭhā rasa-mañjarikā varā ||310||
mañjulālī-mañjarī ca vilāsa-mañjarī tathā |
kastūrī-mañjarikādyā rādhāyāḥ paricārikāḥ ||311||

tatra lavaṅga-mañjarī śrīla-dhyāna-candra-gosvāmi-pādair viracita-paddhatyām
yathā—atha śrī-rūpa-mañjarī

[text here appears to be missing from ḥari ḍas śhastrī's edition. there are problems with the

following text, which differs from my version of dhyana Chandra. [the text also appears to finish abruptly and without having been completed.]

atha śrī-mañjulāli-mañjarī-- (dhyānacandra 325-328)—

līlānanda-prado nāmnā sudevyāḥ kuñjakottare |
tatraiva tiṣṭhati sadā mañjulāli sumañjarī ||312||
rūpa-mañjarikā-sakhya-prāyā sā guṇa-sampadā |
kiṁśuka-puṣpa-vastrādhyā tapta-hema-tanu-cchaviḥ ||313||
līlā-mañjarī nāmāsyā vāma-madhyātvam āśritā |
śrī-rādhikā-mano'bhijñā vastra-sevā-parāyaṇā ||314||
vayaḥ-saptāha-yuktāsau sārdha-tridaśa-hāyanā (13-6-7) |
kalau gaura-rase loka-nātha-gosvāmitām gatā ||315||¹

atha śrī-vilāsa-mañjarī—

nairrte śrī-raṅgadevī-kuñjāt kuñjo 'sti paścimaḥ |
vilāsānandado nāmnātrāste vilāsa-mañjarī ||316||
vilāsa-mañjarī rūpa-mañjarī-sakhyam āśritā |
svakāntyā sadṛśīm cakre yā divyām svarṇa-ketakīm ||317||
cañcarīka-dukūleyam vāmā mṛdvītvam āśritā
nāgajāñjana-sevādhyā maṇi-maṇḍana-maṇḍitā ||318||
kaniṣṭhā rasa-mañjaryās caturbhir divasair iyam (12-11-26) |
jīva-gosvāmitām prāptā kalau gaura-rase tv asau ||319||

atha śrī-kastūri-mañjarī--

kastūryānandado nāmnā sudevyāḥ kuñjakottare |
tatraiva tiṣṭhati mudā sadā kastūri-mañjarī ||320||
kāca-tulyāambarā cāsau śuddha-hemāṅga-kānti-bhāk |
mañindra-maṇḍanair yuktā śrīkhaṇḍa-sevanotsukā ||321||
vayas tridaśa-varṣāsau vāmā mṛdvītvam āśritā |
śrī-kṛṣṇa-kavirājākyām prāptā gaura-rase kalau ||322||

¹ This description in Dhyana Chandra pertains to Guna Manjari.